

УДК 351:336.221.26

В. В. Нонік,
професор з науково-педагогічної роботи, юридичних та соціальних питань,
Житомирський державний технологічний університет,
ORCID iD 0000-0002-5252-3570

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.91

АНТИКОРУПЦІЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

V. Nonik,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work legal and social issues, Zhytomyr State Technological University

ANTI-CORRUPTION UPBRINGING AS AN INSTRUMENT OF ANTI-CORRUPTION STRATEGY
OF THE STATE

Обґрунтовано необхідність створення системи антикорупційного виховання як окремого компонента системи виховання і включення його до складових антикорупційної стратегії держави.

Доведено, що антикорупційне виховання дає змогу розвивати ціннісні установки особистості, формувати стійку громадянську позицію щодо такого деструктивного явища, підвищувати рівень правової свідомості та почуття патріотизму, особливо у молодого покоління.

Визначено, що застосування певного добору прийомів та методів дає можливість надати цьому інструменту формування особистості вектор антикорупційної спрямованості. Запропоновано під антикорупційним вихованням розуміти процес і результат спеціалізованої навчально-виховної роботи, спрямованої на формування в суспільстві неприйняття корупції та усвідомленої відмови від корупційної моделі поведінки.

Конкретизовано, що метою антикорупційного виховання є виховання ціннісних установок і розвиток здібностей, необхідних для формування громадянської позиції щодо корупції. Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства, не бажає миритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують. Системно представлено завдання антикорупційного виховання.

Констатовано, що система такого виховання в Україні повністю ще не сформована. Це негативно позначається на здійсненні реформи і побудові громадянського суспільства, на рівні правової грамотності. У цих кризових умовах спостерігається зростання кількості корупційних злочинів, причиною яких є не тільки складна соціально-економічна ситуація, падіння моралі в суспільстві, а й значною мірою низький рівень правової свідомості, особливо молодого покоління. Доведено, що позиціонування та впровадження антикорупційного виховання як дієвого інструмента превентивної дії, застосування його в комплексі з правовими заходами забезпечить можливість реалізувати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності та непідкупності, прозорості й відповідальності.

The necessity of creating an anti-corruption upbringing system as a separate component of the system of upbringing and its inclusion in the components of anticorruption strategy of the state is substantiated.

It has been proved that anti-corruption upbringing enables to develop the value-setting of personality, to form a stable civic position regarding such a destructive phenomenon, to raise the level of legal consciousness and a sense of patriotism, especially in the younger generation.

It is determined that the application of a certain selection of techniques and methods makes it possible to provide this vector of anti-corruption orientation to the personality forming tool. Anticorruption upbringing is proposed to mean the process and result of specialized educational work aimed at forming in society a rejection of corruption and a conscious rejection of a corrupt behavior model.

Specifies that the goal of anti-corruption upbringing is to raise values and develop the abilities necessary to form a civic position on corruption. The expected result must be a person who has

knowledge of the dangers of corruption for society, does not want to put up with the manifestations of corruption and is actively involved in eliminating the causes and conditions that give rise to it. The system of anti-corruption upbringing is presented.

It was stated that the system of such upbringing in Ukraine has not yet been formed. This negatively affects the implementation of reform and the construction of civil society, at the level of legal literacy. In these crisis conditions, there is an increase in the number of corruption crimes, the cause of which is not only a complex socio-economic situation, a decline in morality in society, but also a largely low level of legal consciousness, especially the younger generation. It is proved that positioning and introduction of anti-corruption upbringing as an effective preventive tool, its application in combination with legal measures will provide an opportunity to implement an effective coordinated anti-corruption policy that promotes participation of the society and reflects the principles of law and order, good governance of state affairs and state property, integrity and integrity transparency and accountability.

*Ключові слова: антикорупційне виховання, антикорупційна стратегія держави, корупція, корупційні прояви.
Key words: anti-corruption upbringing, state anti-corruption strategies, corruption, corruption manifestations.*

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити теоретико-методологічні основи формування системи антикорупційного виховання як інструмента антикорупційної стратегії держави.

ВСТУП

В українському сучасному суспільстві корупція стала нерозривною частиною економічного, політичного, соціального та культурного життя населення. Виступаючи вже не стільки кримінальним феноменом, скільки загальнодержавним негативним чинником корозії нації, вона підриває авторитет всіх гілок державної влади, руйнуючи державність і призводячи до все більш глибокого підриву суспільної безпеки [7, с. 99]. Корупція руйнує соціальні зв'язки і внутрішній світ особистості, призводить до нівелювання моральних цінностей, нетерпимості й жорстокості людей. Факт усвідомлення корупції як однієї з найсерйозніших перешкод для економічного та політичного розвитку країни, як загрози національній безпеці вимагає створення системи антикорупційного виховання як окремого компонента системи виховання і включення її до складових антикорупційної стратегії держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток національних систем освіти, прийняття та адаптування освітніми установами нових європейських ідей, бажання досягти балансу між інституційними та академічними прагненнями зумовлюють необхідність ставити урядами та навчальними закладами завдання щодо гуманістичної спрямованості освітніх процесів, що включає у себе антикорупційне виховання як інструмент формування антикорупційного світогляду, міцних моральних основ особистості, громадянської позиції та стійких навичок антикорупційної поведінки.

Антикорупційне виховання дає змогу розвивати ціннісні установки особистості, формувати стійку громадянську позицію щодо такого деструктивного явища, підвищувати рівень правової свідомості та почуття патріотизму, особливо у молодого покоління.

Акцентуючи увагу на моральній складовій у заходах протидії проявам корупції, слід наголосити, що збільшення її проявів пов'язано з наявністю в нашому суспільстві таких проблем [3, с. 23]:

1) відсутність у суспільній моралі активного засудження і навіть простого неприйняття дій чиновника, який привласнює суспільне надбання або отримує вигоду з службового становища;

2) відчуження громадян від прийняття владних рішень, пов'язаних з життєво важливими для них питаннями;

3) непрозорість витрачання коштів, призначених для вирішення соціальних проблем суспільства;

4) слабка правова грамотність і правовий нігілізм.

У зв'язку з цим правові та законодавчі заходи протидії проявам корупції варто доповнити антикорупційним вихованням як інструментом формування суспільної свідомості та самосвідомості з метою виховання нетерпимості нації до корупції.

Як наслідок, антикорупційне виховання має виступати компонентом педагогічного процесу, що спрямований на формування антикорупційного світогляду, особистісних рис громадянина України на основі відродження традицій інтелектуального, професійного, морального, правового, фізичного, екологічного розвитку.

Огляд як зарубіжних, так і вітчизняних наукових видань свідчить про інтерес дослідників до виховання і його складових кризь призму факторів, які формують його сутність і впливають на його розвиток.

Так, фундаментальним базисом виховання Й. Герbart [1] вважав розум, який завдяки своїй власній природі піддається вихованню та формує характер вихованця. Вчений стверджував, що правила моралі повинні впливати на розум завдяки власній очевидності, повинні сподобатися, запасти в душу і стати близькими. Він наголошував, що дуже важливо розуміти, що завданням виховання можна висловити одним словом — моральність: "Моральність визнається усіма як найвища мета людини, отже, й виховання" [10, с. 74].

Розглядаючи виховання як складний і багатогранний процес формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості та створення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку, науковці у сфері педагогіки, психології та соціології розглядають виховання як навчально-виховний процес, у результаті якого розвивається інструментальна та мотиваційно-ціннісна сфери особистості, тобто засвоюються певні знання, виробляються уміння, навички, здібності, формуються переконання, ціннісні орієнтації, ідеали, потреби, риси характеру. У його вузькому значенні — це діяльність, спрямована на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості [6, с. 34].

На думку А.С. Макаренка, як цілеспрямований і організований процес виховання виступає "інструментом дотику до особистості". Шляхом впливу на людину з боку суспільства відбувається формування певних знань, поглядів і переконань, моральних цінностей, стійких установок відносно добра і зла [4, с. 32].

Застосування певного набору прийомів та методів дає змогу надати даному інструменту формування особистості певний вектор спрямованості. В нашому випадку — антикорупційної. Тож, закономірним, з огляду на тему статті, є визначення сутнісного наповнення антикорупційного виховання. Так, на думку А. Головіна, під антикорупційним вихованням розуміється цілеспрямований, систематичний і керований процес впливу на свідомість осіб, які беруть участь у сфері освіти, що здійснюється за допомогою спеціальних правових форм, засобів, методів з метою формування високого рівня загальної правової культури та правосвідомості, що виражаються в антикорупційній поведінці [2, с. 5].

Розглядаючи результат виховання як комплекс здобутих позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, пропонуємо в основу сутнісного визначення антикорупційного виховання покласти одну із функціональних його якостей — превентивну дію щодо злочинів.

Так, під антикорупційним вихованням слід розуміти процес і результат спеціалізованої навчально-виховної роботи, спрямованої на формування в суспільстві неприйняття корупції та усвідомленої відмови від корупційної моделі поведінки.

Якщо говорити більш предметно, то процес виховання не можна вважати стихійним, хаотичним явищем. Він підпорядкований певним діалектичним закономірностям і має свою структуру, компоненти якої між собою тісно пов'язані (рис 1). Він включає в себе [5, с. 137]:

- 1) здобуття знань;
- 2) формування почуттів людини до певного факту, події чи явища;
- 3) формування переконань людини до будь-якого знання як до істинного оманливого;

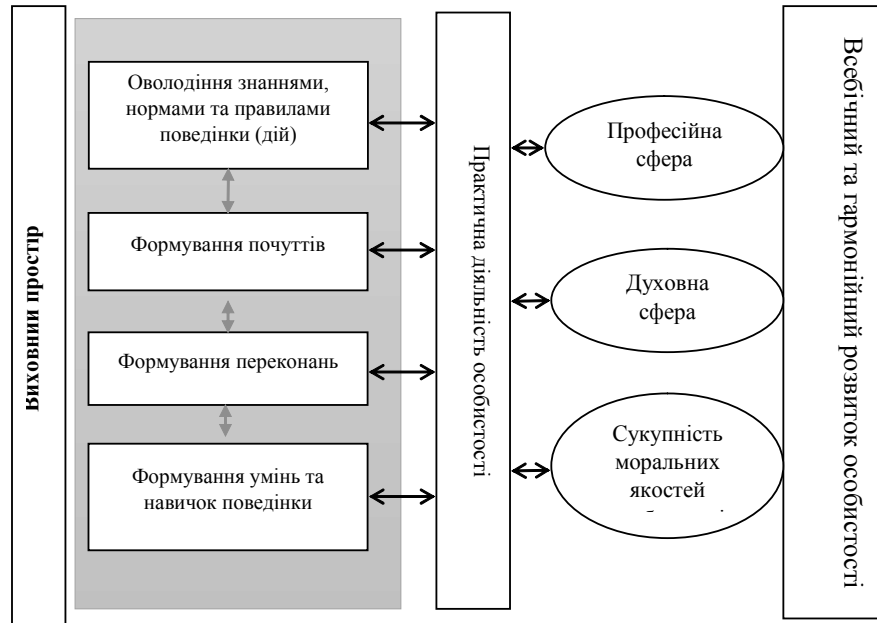

Рис. 1. Структура виховного процесу як забезпечувальної складової всебічного та гармонійного розвитку особистості

4) формування вмінь і звичок поведінки людини.

Зазначені компоненти діють не лінійно, а перебувають у діалектичному взаємозв'язку. По-перше, практична діяльність особистості є, з одного боку, спонукальним чинником до вияву зусиль на оволодіння нормами поведінки (дій), уміннями і навичками, а з іншого — через практичну діяльність можна перевірити рівень володіння вміннями поводитися в конкретній ситуації [4, с. 56].

Свою позицію стосовно розуміння змісту й мети виховання висловив відомий український педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Він наголошував, що виховання як складне й динамічне педагогічне явище містить у собі процеси самовиховання та перевиховання, а виховання всебічно розвинутої особистості вимагає "вміння розібратись у найскладніших і на перший погляд нібито непомітних залежностях, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, які ми щодня бачимо, робимо, очікуємо" [9, с. 73]. У такому контексті змістовність антикорупційного виховання концентрується на набутті знань, стимулюванні мотивації та формуванні індивідуальної готовності протидіяти корупційним проявам у суспільстві з метою посилення розвитку в напрямі зміцнення демократичних цінностей.

Концентрація виховного процесу на антикорупційній складовій зумовлює структуру дій відповідно до поставленої мети.

Так, метою антикорупційного виховання є виховання ціннісних установок і розвиток здібностей, необхідних для формування громадянської позиції щодо корупції.

Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства, не бажає миритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

Вважаємо цілком доцільним наведену вище класичну структуру виховного процесу покласти в основу формулювання завдань антикорупційного виховання.

За такою схемою розглянемо антикорупційне виховання як частину антикорупційної державної політики щодо усунення (мінімізації) причин і умов, що породжують корупцію в різних сферах життя.

Відповідно, завдання антикорупційного виховання полягають у такому:

1. Дати загальне уявлення про сутність корупції, її форми, особливості прояву в різних сферах життя суспільства, причини та соціально небезпечні і шкідливі наслідки цього явища.

2. Навчитися розпізнавати корупцію.

3. Сформувати навички адекватного аналізу та особистісної оцінки даного соціального явища з опорою на принцип історизму.

4. Надати інформаційний базис для усвідомлення небезпеки явища корупції для суспільства, кожного громадянина, для держави в цілому.

4. Сформувати комплекс знань про корупціогенні ситуації для формування стандартів поведінки відповідно до правових та морально-етичних норм.

5. Стимулювати мотивацію антикорупційної поведінки.

6. Формувати нетерпимість до проявів корупції і, відповідно, негативні почуття до людини, яка висуває неправомірні вимоги чи демонструє корупційну поведінку.

7. Продемонструвати можливості боротьби з корупцією: ознайомити із міжнародним і національним досвідом боротьби з корупцією, шляхами запобігання їй, змістом основних антикорупційних документів.

8. Формувати антикорупційну правосвідомість й активну громадянську позицію у запобіганні й протидії корупції.

Реалізація системи антикорупційного виховання вимагає від педагогічного колективу творчих і відповідальних підходів, а також постійної демонстрації активної життєвої антикорупційної позиції.

Рекомендуємо скористатися різними поєднаннями таких методів, прийомів і засобів виховання:

— переконання, шляхом прямого психолого-педагогічного втручання в процеси формування спрямованості особистості з метою виховання відповідної моральної свідомості і моральних якостей щодо протидії корупції;

— прагнення наблизити себе до обраного ідеалу, приклади для наслідування відомої особистості, такий як Ж. Альфьоров, Л. Гузар, Д. Ліхачов, М. Попович, М. Солженіцин, О. Сахаров, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, які мають високий моральний авторитет для економічних суб'єктів і здатні служити еталоном бездоганної моральної й економічної поведінки;

— формування ціннісних орієнтацій, морально-етичних установок, навичок і звичок морально-етичної поведінки в економічних відносинах, не сумісних з корупцією;

— організація гармонійної системи стимулювання, головне призначення якої — це посилення синергетичного взаємодії перших трьох основних методів.

У системі стимулювання слід особливо виділити два мотиваційних впливи: заохочення як прийом виховання, що спрямований на емоційне підкріплення успішних дій і моральних вчинків в економічних відносинах; і по-

карання, яке орієнтоване на припинення негативних (що суперечать моральним принципам) дій людини в економічних відносинах. За допомогою покарань можна в певних межах коригувати економічну поведінку суб'єкта, що змусить його під загрозою невідворотних санкцій змінити аморальні або навіть протиправні цілі і засоби своєї діяльності. Таким чином, за допомогою морально-етичних і матеріальних санкцій можна буде протидіяти корупції і її наслідкам [8, с. 125].

Інтегрування антикорупційного виховання в навчальний процес неможливе без належного для цього тематичного контексту. Наприклад, проблему корупції складно усвідомити без розгляду призначення державної служби, а також етичних і правових вимог до державних службовців. Якщо зазначені теми не розглядаються в курсах громадянського виховання або політології, інтегрування антикорупційного виховання може бути ускладненим. З іншого боку, антикорупційне виховання — це не тільки антикорупційна освіта, а й інформування. Важливі для формування антикорупційних установок поняття та цінності можуть передаватись і при розгляді інших тем.

Так, існує ряд підходів до інтеграції. В процесі антикорупційного виховання у сфері середньої освіти (школи, ліцей, коледжі) сьогодні використовуються два способи. Перший спосіб полягає у внесенні в певну програму доповнень, які повинні бути безпосередньо пов'язані з корупцією. Це досить легко організовується, не займає багато часу, проте, виглядає як окремі вкраплення й одноразові акції. Подібний підхід широко використовується в програмах середньої школи, де в якості основи виступають соціальні дисципліни: суспільствознавство, історія, економіка, етика. Інший спосіб полягає в тому, щоб проаналізувати, з якими базовими цінностями і поняттями пов'язано явище корупції, і розширити (внести доповнення) вже існуючі програмні предмети, підкресливши таким чином аспекти, яким приділялося дуже мало уваги.

У вищих навчальних закладах такий підхід не зовсім прийнятний. Найбільш доцільним є здійснення антикорупційного виховання такими способами. Перший спосіб реалізується шляхом включення спецкурсів та окремих дисциплін антикорупційної спрямованості в навчальні плани, що реалізуються вищими навчальними закладами. Другий спосіб передбачає неформальне антикорупційне виховання, що здійснювалося б у вільний від навчального процесу час. Воно включає заходи агітаційного характеру, конференції, зустрічі з працівниками правоохоронних органів тощо.

Необхідно враховувати і те, що ефект від будь-яких заходів, що проводяться, буде відчуватися не відразу, тому що формування антикорупційної свідомості вимагає часу. І тільки проводячи систематичну і цілеспрямовану роботу, ми зможемо отримати покоління, нетерпиме до корупційних дій.

Антикорупційне виховання в освітніх організаціях не може бути розраховане на швидке отримання очікуваного результату. Це довготривалий, стратегічний, але і найефективніший за своїми можливими наслідками антикорупційний проект. Мова йде про формування покоління українців, які не приймають корупційні схеми людських взаємин і тому позбавляють корупцію по-

живного ґрунту. Тим самим визначається міра відповідальності тих, хто професійно займається питаннями антикорупційного виховання, зумовлюється стратегічна значущість його ефективності. Як показує практика, як свідчать рекомендації фахівців, базовою умовою ефективності будь-якого виховання є його проектування і реалізація на системних засадах. Ця умова важлива і для антикорупційного виховання: воно має являти собою систему, що складається з відповідної сукупності компонентів, які знаходяться у взаємних стійких зв'язках і відношеннях один з одним.

Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства й освітньої системи, не бажає примиритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

ВИСНОВКИ

Антикорупційне виховання — важливий інструмент антикорупційної стратегії держави, що дає змогу розвивати ціннісні установки особистості для формування стійкої громадянської позиції щодо такого явища, як корупція. Однак система цього виховання в Україні повністю ще не сформована. Це негативно позначається на здійсненні реформи і побудові громадянського суспільства, на рівні правової грамотності. У цих кризових умовах спостерігається зростання кількості корупційних злочинів, причинами яких є не тільки складна соціально-економічна ситуація, падіння моралі в суспільстві, а й значною мірою низький рівень правової свідомості, особливо молодого покоління. Тож позиціонування та впровадження антикорупційного виховання як дієвого інструмента превентивної дії, застосування його в комплексі з правовими заходами забезпечить можливість реалізувати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й неподкупності, прозорості й відповідальності.

Література:

1. Гербарт І.Ф. Избранные педагогические сочинения / И.Ф. Герберт. — М., 1940. — Т. 1. — 283 с.
2. Головин А.Ю. Антикоррупционное воспитание в сфере высшего профессионального образования / А.Ю. Головин, Е.С. Дубоносов, С.Н. Ковалев // Известия Тульского государственного университета: Экономические и юридические науки. — 2014. — № 1. — Ч. 2. — С. 3—16.
3. Качкина Т.Б. Противодействие коррупции через образование: [Методические рекомендации] / Т.Б. Качкина, А.В. Качкин. — Ульяновск: ОАО "Областная типография "Печатный двор", 2010. — 92 с.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський. — К.: Знання, 2005. — 486 с.
5. Олішевський О.В. Антикорупційне виховання як захід протидії отриманню неправомірної вигоди / О.В. Олішевський // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 31 берез.). — Х., 2017. — С. 137.

6. Пащенко М.І. Педагогіка: навчальний посібник / М.І. Пащенко, І.В. Красноштан. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — 228 с.

7. Петрова А.С. Корупція як соціально-правовий феномен / А.С. Петрова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. — 2015. — № 4. — С. 96—102.

8. Санатин В.П. Проблемы формирования антикоррупционного сознания и правовой культуры населения / В.П. Санатин // Actual Problems of Economics and Law. — 2010. — № 4 (16). — С. 124—126.

9. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. — Т. 1. — К.: Рад. школа, 1976. — С. 53—206.

10. Тулупова О.В. Проблема соотношения обучения и воспитания в педагогическом наследии И.Ф. Гербарта / О.В. Тулупова // Педагогіка. — 2003. — № 5. — С. 71—78.

References:

1. Gerbart I.F. (1940), *Izbrannye pedagogicheskie sochinenija* [Selected pedagogical writings], Moscow, Russia.
 2. Golovin, A.Ju. (2014), "Anti-corruption education in the field of higher professional education", *Izvestija Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta: Jekonomicheskie i juridicheskie nauki*, vol. 1, no. 2, pp. 3—16.
 3. Kachkina, T.B. (2010), *Protivodejstvie korrupcii cherez obrazovanie* [Anti-corruption through education], ОАО "Областная типография "Печатный двор", Ulyanovsk, Russia.
 4. Kuz'mins'kyj, A.I. (2005), *Pedahohika vyschoi shkoly* [Pedagogy of higher education], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 5. Olishivs'kyj, O.V. (2017), "Anticorruption education as a measure to counteract the unlawful gain", *Aktual'ni problemy kryminal'noho prava ta kryminolohii u svitli reformuvannia kryminal'noi iustytzii: zbirnyk tez dopovidej V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Actual Problems of Criminal Law and Criminology in the Light of Criminal Justice Reform: A Collection of Abstracts of the V International Scientific and Practical Conference], Kharkiv, Ukraine, pp. 137.
 6. Paschenko, M.I. (2014), *Pedahohika* [Pedagogy], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 7. Petrova, A.S. (2015), "Corruption as a social and legal phenomenon", *Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, vol. 4, pp. 96—102.
 8. Sanatin, V.P. (2010), "Problems of formation of anti-corruption consciousness and legal culture of the population", *Actual Problems of Economics and Law*, vol. 4 (16), pp. 124—126.
 9. Sukhomlyns'kyj, V.O. (1976), *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti* [Problems of education of a fully developed person], Rad. shkola, Kyiv, Ukraine.
 10. Tulupova, O.V. (2003), "The problem of the ratio of training and education in the pedagogical heritage of I.F. Herbart", *Pedagogika*, vol. 5, pp. 71—78.
- Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.*